

עולם חדש גלובלי

על הספרים 'אי נחת

בגלובליזציה' (קו אדום-

הקיבוץ המאוחד) ו'הלקסוס

ועץ הזית' (הוצאת הד ארצי)

:: אלעד הן

לפני חודשים אחדים יצא לאור בעברית ספרו של ג'וזף שטיגליץ 'אי נחת בגלובליזציה'. תרגומו של ספר חשוב זה הוא הזדמנות מצוינת להשוות בינו לבין ספרו של כתב הניו יורק טיימס, תומס פרידמן, 'הלקסוס ועץ הזית' העוסק באותו הנושא עצמו - הגלובליזציה.

שני ספרים אלה מעניינים במיוחד מפני שהם מביאים שתי עמדות שונות בכל הנוגע לגלובליזציה, לטבעה, למניעה, למה אנחנו יכולים לעשות בתוכה.

שחר חדש עוולה...

דומה שאת עמדתו של תומס פרידמן ניתן לסכם במשפט אחד שלו: "היחס שלי לגלובליזציה דומה מאד ליחס שלי לשחר. כללית, אני סבור שטוב שהשמש זורחת בכל בוקר... אבל גם אם השחר לא היה מעניין אותי במיוחד, לא הייתי יכול לעשות הרבה בעניין הזה". הגלובליזציה היא אם כן, אליבא דפרידמן, כוח טבע בלתי נשלט, הנובע באופן כמעט בלעדי מההתפתחות באמצעי התקשורת האלקטרוניים ובכלי ההשקעה הפיננסיים.

על פי תפיסה זו, השינוי באמצעי התקשורת גורם לכך שיותר ויותר אנשים בעולם מסוגלים ללמוד על ההתרחשויות בכל העולם ולהכיר את ההתנהלות במדינות אחרות. כתוצאה מכך גדל הלחץ של אוכלוסיית העולם להאחדה, ובעיקר להדמות לארצות המפותחות. ככל שרצונם של אנשי העולם כולו לקחת חלק בשגשוג הכלכלי שהם נחשפים אליו גובר, היכולת של שליטים

לשלוט באמצעות אידיאולוגיה הולכת ופוחתת. פרידמן קורא לתהליך "הדמוקרטיזציה של הטכנולוגיה" ו"הדמוקרטיזציה של המידע".

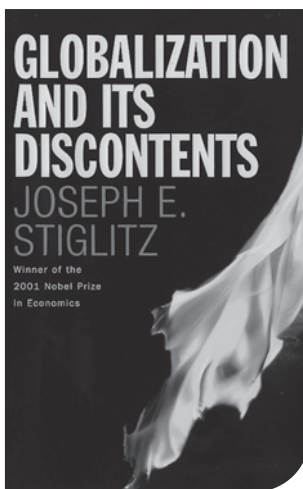
אל תהליך זה מוסיף פרידמן את ההתפתחויות בשווקים הפיננסיים: אם בעבר רק למעטים הייתה גישה לשוקי ההון, ההתפתחות בניירות הערך המסחריים בשנות השישים הביאה יותר ויותר אנשים לקחת חלק במסחר במניות. ההתפתחות בשוק ההון הגיעה עד כדי כך שהיום ניתן להשקיע (ובעצם להמר), בעזרת כלים פיננסיים מורכבים, כמעט בכל דבר שהוא, מרווחיותה של קרן פנסיה זו או אחרת ועד לרווחיו של אמן מפורסם. אפשר אפילו לקנות חלק בחובן של מדינות עולם שלישי, שיהיו כעת מחויבות אליך ולא אל מי שנתן להן את ההלוואה. לתהליך הזה קורא פרידמן "הדמוקרטיזציה של עסקי הכספים".

במצב זה יש, על פי פרידמן, רק מדינות אחת אפשרית למדינה הרוצה לשגשג, מדינות אותה הוא מכנה 'כתונת המשוגעים המוזהבת':

מדינה המבקשת להתאים את עצמה ליכולות המשוגעים המוזהבת צריכה לאמץ את כללי הזהב האלה, או להראות כמתעתדת לעשות זאת: [...] שמירה על קצב אינפלציה נמוך ועל יציבות מחירים, כיווץ הממדים של הביורוקרטיה הממלכתית, היצמדות לתקציב מאוזן ככל האפשר, אם לא לעודף תקציבי, [...] הפרטה של תעשיות, תשתיות ושירותים שבבעלות המדינה, ביטול הפיקוח על שוקי ההון, הפיכת המטבע לבר-המרה, פתיחת התעשיות, שוקי המניות ואיגרות החוב לבעלות זרה ולהשקעות חוץ באופן ישיה הסרת הפיקוח על המשק כדי לעודד את התחרות המקומית, [...] פתיחה של מערכות הבנקאות והטלקומוניקציה לבעלות פרטית ולתחרות ומתן רשות לאזרחים לבחור כראות עיניהם מתוך מגוון של תוכניות פנסיה מתחרות וקרנות פנסיה וקרנות באמנות בחו"ל (פרידמן, עמ' 94)

לדברי פרידמן, מדינה שתבחר בנתיב זה, כלכלתה תצמח בדרך-כלל, אך האפשרויות הפתוחות בפניה בתחום המדיניות הכלכלית יצטמצמו מאוד. לעומת זאת למדינה שלא תציית לכלכלים אלה ייגרמו נזקים שלא ישוערו.

למעשה, לדעת פרידמן, האפשרות לנהל מדיניות כלכלית היום הצטמצמה, לבחירה בין הלקסוס, הוא הטכנולוגיה, הקידמה ו'כתונת המשוגעים המוזהבת' שבאה איתן; לבין עץ הזית - הקשר עם העבר, המסורת והמנהגים המקומיים. ככל שהתמהיל בין השניים במדינה מסוימת נוטה יותר לעץ הזית כך נגזר עליה פיגור גדול יותר בשוק העולמי.

דומה שאת עמדתו של

תומס פרידמן ניתן לסכם

במשפט אחד שלו: "היחס שלי

לגלובליזציה דומה מאד ליחס

שלי לשחר. כללית, אני סבור

שטוב שהשמש זורחת בכל

בוקר... אבל גם אם השחר

לא היה מעניין אותי במיוחד,

לא הייתי יכול לעשות הרבה

בעניין הזה."

מי מרוויח מגלובליזציה?

גם שטיגליץ טוען ששיפור בתקשורת, והתקדמות הנגישות לטכנולוגיות חדשות, הביאו לשגשוג ברבות ממדינות העולם. אבל את הגלובליזציה בצורתה הנוכחית דוחפים, על פי שטיגליץ, אינטרסים עסקיים של המדינות המפותחות, ובמיוחד של העסקים הפיננסיים. אינטרסים אלה באים לידי ביטוי בארגונים בינלאומיים שונים ובמיוחד בקרן המטבע הבינלאומית (IMF).

'קונסנסוס וושינגטון', אותו עיצב משרד האוצר האמריקני בשיתוף עם קרן המטבע, קבע מתכוון לכל ממשלה ששואפת לשגשוג: לפתוח את שווקיה הפיננסיים ואת הסחר במטבע שלה, להסיר את המכסים המגנים על התעשיות שלה, לצמצם את הוצאות הממשלה ובמיוחד את מנגנוני הרווחה, תוך שמירה על תקציב מאוזן, ואולי אף על עודפי תקציב, להפריט את החברות והבנקים הממשלתיים ולהעלות את הריבית לרמות גבוהות כדי להילחם באינפלציה. זהו המתכון לגלובליזציה הקפיטליסטית והוא משרת את העסקים הפיננסיים במדינות המפותחות ומאפשר להם דריסת רגל בכל מקום. הוא דומה ביותר לתהליך אותו מתאר פרידמן.

לטענתו של שטיגליץ, הלחץ לציית ל'קונסנסוס וושינגטון' מופעל בנוקשות רבה על המדינות המתפתחות בעוד המדינות המפותחות ממשיכות במקרים רבים להציב מכסים להגנה על שווקים החשובים להן, לנהל תקציבים גירעוניים ולשמור על מונופולים ממשלתיים. וראה זה פלא – היציבות והשגשוג המובטחים למדינות שמילאו את התנאים חומקים תמיד. כך קרה ברוסיה, שרמת החיים בה צנחה דווקא עם הפרטת המשק שלה; כך קרה במדינות דרום-אמריקה, בהם הניסיון לציית לתכתיבי קרן המטבע גרר משברים כלכליים חוזרים.

סיפור אחד שמביא שטיגליץ היא מה שכונה בשנות השמונים 'הנס המזרח אסייתי': במשך כשלושה עשורים, צמחו הכלכלות באזור בקצב שלא נראה כמותו בכל העולם המפותח והמתפתח. זאת ועוד, הן היו מהכלכלות היציבות בעולם ולא סבלו ממיתון או ירידה משמעותית בצמיחה באותה תקופה.

מדינות אלה נקטו במדיניות משלהן: כשקונסנסוס וושינגטון דרש הסרה מיידית של מחסומי סחר, התרכזו מדינות מזרח אסיה בהגדלת היצוא שלהן ואת הסרת המכסים עשו בהדרגה ורק בענפים מסוימים; כשקונסנסוס וושינגטון דרש צמצום מעורבות והשקעות ממשלתיות, ממשלות מזרח אסיה השקיעו בחינוך ביד רחבה והיו

אפשר אפילו לקנות חלק בחובן של מדינות עולם שלישי, שהיו כעת מחויבות אליך ולא אל מי שנתן להן את ההלוואה

מעורבות עד צוואר בניהול מרכזי של התעשייה; כשקונסנסוס וושינגטון דרש ליברליזציה מיידית וקיצונית של שוק המטבע, ממשלות מזרח אסיה התעקשו על ליברליזציה איטית וסלקטיבית. השגשוג, כך נראה, הגיע "לא רק למרות העובדה שלא קיבלו את רוב תכתיבי 'קונסנסוס וושינגטון', אלא משום שלא קיבלו אותם".

מה הביא למשבר? שטיגליץ טוען שהמשבר פרץ בעיקר בגלל הליברליזציה של השווקים הפיננסיים של מדינות אלה שהתבצעה תחת לחץ כבד של קרן המטבע.

גם אחרי שהמשבר פרץ התמידה קרן המטבע בדרישתה שלא לפגוע בשווקים הפיננסיים החופשיים, מה שלא אפשר למדינות להגן על עצמן מהמשך יציאה מהירה של משקיעים; היא דרשה להעלות ריביות "כדי למשוך משקיעים", אלא שהריביות הגבוהות גרמו לרוב החברות – שלקחו הלוואות בתנאי הריבית הנמוכה – להיקלע למשברים שגרמו בתורם למשבר בבנקים עקב קושי בהחזרת הלוואות; היא דרשה מהממשלות להתמיד במדיניות מצמצמת, להקטין את מעורבותן במשק, לצמצם בהוצאות סוציאליות וכו', זאת בניגוד לצורך בהשקעה ממשלתית כדי לעורר ביקושים במשק בשעת משבר זו.

לטענת שטיגליץ, מדינות שהיו חזקות מספיק כדי להתנגד לדרישות קרן המטבע, כמו מלזיה ודרום-קוריאה, התאוששו מהמשבר במהירות רבה יותר, וסבלו פחות כתוצאה ממנו. לעומת זאת מדינות שצייתו להוראות, כמו אינדונזיה, גם אם יצאו לבסוף מהמשבר, סבלו ממנו זמן ארוך יותר וימשיכו לסבול עוד שנים ממחיקת המעמד הבינוני ומריסוק התעשייה.

שטיגליץ מכנה את הגישה הבסיסית של פרידמן לפיה יש רק דרך אחת לניהול משק כלכלי משגשג "פונדמנטליזם של השוק". הוא טוען שהיא "מערפלת כל חשיבה בהירה על הדרך הטובה ביותר לטיפול בתחלואי המשק". הוא מוסיף שאת המעבר ממדינה מתפתחת למדינה מפותחת קשה מאד לעשות, אבל "עצם העובדה שמדינות כה רבות הנהיגו אסטרטגיות מוצלחות השונות במודגש מאלו שהומלצו על ידי 'קונסנסוס וושינגטון' – מדברת בעד עצמה".

העולם הגלובלי

פרידמן מציג עולם בו כוחות בין-לאומיים חסרי בינה של אלפי קונים ומוכרים מנהלים, ללא שיחה רציונלית, את החיים הכלכליים של העולם. בעולם כזה אנשים נדחפים לעוני מנוול,

וראה זה פלא - היציבות והשגשוג המובטחים למדינות שמילאו את התנאים חומקים תמיד. כך קרה ברוסיה, שרמת החיים בה צנחה חזק עם הפרטת המשק שלה; כך קרה במדינות דרום-אמריקה.

גם אחרי שהמסבר פרץ
 התמידה קח המטבע
 בדרישתה שלא לפגוע
 בשוקים הפיננסיים החופשיים,
 מה שלא אפשר למדינות
 להגן על עצמן מהמשך
 יציאה מהירה של משקיעים.
 מדינות שהיו חזקות מספיק
 כדי להתנגד לדרישות קח
 המטבע, כמו מלזיה וזרם-
 קוראה, התאוששו מהמסבר
 במהירות רבה יותר, וסבלו
 פחות כתוצאה ממנו

אם עיסוקו של פרידמן חמה
 תכופות לעיסוק ב"ציחק
 הדין", הרי ששטיגליץ כופר
 בעיקר

מתוך הסתכלות במדיניות העקבית שנוקטת
 קרן המטבע מגיע שטיגליץ למסקנה העגומה
 ש"קרן המטבע שואפת כיום להגשים [...] את
 המטרות של הקהילה הפיננסית". או, באופן יותר
 מדויק את האינטרסים של הנושים של המדינות
 המתפתחות במדינות ה-G7. ניתן להסביר
 זאת במדיניות הדלת המסתובבת בין הפקידות
 של הקרן לבין עסקים פרטיים בשוק ההון, או
 באינטרסים שמייצג משרד האוצר האמריקני
 שמרבית השליטה בקרן בידיו. שטיגליץ מציע
 מספר הסברים, אך השורה התחתונה היא שבכל
 מצב משברי מתנהגת הקרן כאילו הדבר החשוב
 ביותר הוא שחובות הנושים יוחזרו. שטיגליץ
 מציין כמה מהיתרונות הגדולים המצויים דווקא
 בשמיטת חובות, ואת ההתאוששות שפעמים
 רבות באה אחריה, מול המצב שקרן המטבע
 יוצרת של משברים מתמשכים וחובות שחונקים
 משקים לשנים ארוכות.

עם זאת - ייתכן שמתוך קרבתו המקצועית הרבה
 לקרן המטבע, הוא היה הכלכלן הראשי שלהבנק
 העולמי, מוסד מקביל לקרן - מהסס שטיגליץ
 להצביע בצורה חד משמעית על האינטרס שהיא
 מייצגת. אמנם הוא מציין במקום מסוים שנדמה
 שלפי גישתה "מה שלדעת הקהילה הפיננסית
 טוב לכלכלה הגלובלית - אכן טוב לכלכלה
 הגלובלית, ולפיכך עליו להתבצע" (שטיגליץ),
 אך הוא מתנגד בין הצגת הקרן כמשחקת
 משחק כפול באופן ציני, לבין הצגתה כטועה
 מתוך בורות ותמימות. מהנתונים שהוא מציג
 קשה שלא להגיע למסקנה הראשונה.

לבסוף, מדובר בשני ספרים רחבי יריעה ומעמיקים
 על נושא הגלובליזציה. הם אמנם מציגים עמדות
 שונות מאד, אך מעניין לציין שבמישור התיאור
 העובדתי של המציאות הם אינם כה רחוקים
 אחד מן השני, ולעתים דווקא המקומות שהם
 מסכימים בהם היו מאירי עיניים גם. כך 'העדר
 האלקטרוני' - אותם מיליוני ספקולנטים שרצים
 לכל צל ריחו של רווח - אותו מתאר פרידמן,
 הוא למעשה 'הכסף הלוחט' עליו מדבר שטיגליץ
 אלא שאצל פרידמן תפקידו הוא מלאך הנקם של
 השוק החופשי. הטענות של שטיגליץ חזקות יותר,
 והן יכולות לשכנע גם בהתבסס על הנתונים של
 פרידמן. פרידמן, כך נדמה, כלל לא חש צורך
 להצדיק את עמדותיו רוב הזמן, אשר נדמות לו
 לטבעיות לחלוטין ושאינן דורשות הסבר.

לנוכח המערכה העומדת בפני השמאל הסוציאלי
 דמוקרטי בישראל, ספרו של שטיגליץ חשוב
 וחיוני, ובמיוחד חשובה האמירה הברורה שמי
 שמעז לעמוד בגבורה בפני קונסנזוס ושינגטון
 רואה ברכה בעמלו.

ממשלות מוותרות על הריבונות שלהן להתערב
 בכלכלה מתוך פחד או מתוך ציות לכללי "דת
 הכלכלה". הוא מסתכל על כל זה בעיניים
 פקוחות. כמו מאמין אמיתי הוא אומר "השם נתן,
 השם לקח", או "השוקים הקצו משאבים ביעילות
 למקומות אחרים". דרכי היציאה היחידות ממצב
 זה הן שלל האפוקליפסות, אותן הוא מתאר
 בסיומו של הספר. עדיף כנראה, בעיניו, להסתכן
 בתסריטי האימה הללו מאשר לכפור בעיקר
 וליצור וויסות רציונלי של השוק הבינלאומי.

ובכל זאת - גם לפרידמן יש ביקורת. הוא מאתר
 תחומים רבים בהם ההתנהלות של השוק היא
 פחות מאידיאלית, החל מחשש שהפעולות של
 משקיעים יגרמו להתמוטטויות כלכליות, עבור
 בסביבה וזיהומה שנגרם בהעדר פיקוח וכלה
 בתחושה שהשוק אינו יכול להציע עזרה למי
 ש"נשאר מאחור". ההצעות לטיפול בבעיות
 שטחיות ולעיתים סותרות את הנחות היסוד.
 את בעיות זיהום הסביבה לדוגמה, הוא מקווה
 שיפתרו הארגונים לשמירת הסביבה שיתאימו
 את עצמם לעידן המידע ויפעלו במהירות ויעילות
 כלל עולמית. היכן המניע הכלכלי? ההתייעלות?
 מכך הוא מתעלם. לפתרון בעיית ה"נשארם
 מאחור" הוא מציע מעיין מערכת סעד עולמית.
 אלא שלא ברור מי יפעיל ויממן אותה בעולם בו
 הממשלות משכו ידיהן מניהול - אולי תורמים
 נדיבים? - הוא אינו יורד לפרטים. כך, הנחות
 היסוד שלו - שהשוק החופשי יפתור בסופו
 של דבר את בעיותיו באופן טבעי - עומדות
 לו לרועץ בעת שהוא מנסה להציע פתרונות
 לבעיות קונקרטריות.

אם עיסוקו של פרידמן דומה תכופות לעיסוק
 ב"ציחק הדין", הרי ששטיגליץ כופר בעיקר
 ומציג את השאלה - האם אין אפשרות אחרת?
 ואם יש, מהי? גישתו, שאינה מחויבת לתיאוריה
 מסוימת, אך מחויבת למדע ולאדם, מעוררת
 השראה ותקווה שניתן באמצעות האינטלקט
 האנושי להביא לעולם טוב יותר ושישנם אנשים
 שדאגה זו בראש מעייניהם, חלקם אף הגיעו
 לכהן בראש המוסדות המשפיעים בעולם. הוא
 חושב שיש להתאים תוכנית כלכלית לכל מדינה,
 כשההנחה הבסיסית היא שהתערבות ממשלתית
 היא חיונית לשמירה על צמיחה ועליה ברווחת
 התושבים. הוא מציע למוסדות הבינלאומיים
 לעודד ממשלות ואף לסייע להן להתגונן בפני
 מתקפות ספקולנטיות על המטבע שלהן. הוא
 מעוניין שקרן המטבע תעודד ממשלות לנקוט
 במדיניות מרחיבה. ולבסוף, הוא מעוניין
 שמדינות לא ייכנעו לתכתיבים החיצוניים
 שמוציאים אותן מידי תושביהן.

אלעד הן הוא
 חבר יסוד וחבר
 בקבוצת תפוז
 בנצרת עלית